

Цибуляк А.Г.*

РОЛЬ ОДКБ І ШОС У СТРАТЕГІЇ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Annotation. The article is devoted to the study of the role of regional organizations — OCST and ShOC — for Russia's military security interests. The article presents different approaches to the possible co-relation between these structures in security cooperation with Central Asia countries and China.

Протягом 2000-х років спостерігається посилення політики Росії в напрямку військово-політичного супроводження економічних та енергетичних інтересів. Це особливо відчутно щодо регіону Центральної Азії, що оголошується ключовим регіоном для політики безпеки Росії й щодо можливостей впливу на міжнародні відносини з іранської та афганської проблематики. Військово-політичне співробітництво, поряд з механізмами двосторонньої військово-політичної співпраці, виступає важливою формою реалізації інтересів РФ в сфері військово-політичної безпеки.

Метою даної статті є дослідження ролі регіональних структур Організації Договору колективної безпеки (ОДКБ) та Шанхайської організації співробітництва (ШОС) для реалізації інтересів військово-політичної безпеки РФ на сучасному етапі. Визначена мета вимагає вирішення наступних завдань:

- проаналізувати інструменти ОДКБ в сфері колективної оборони;
- провести порівняльний аналіз механізмів й цілей співробітництва ОДКБ й ШОС;
- визначити тенденції й фактори реалізації інтересів Росії в сфері військово-політичної безпеки через механізми ОДКБ і ШОС.

Дослідження проблематики ролі ОДКБ та ШОС потребувало аналіз установчих документів даних організацій, а також низки підходів російських, китайських та західних науковців та експертів з проблематики функціонування ШОС та ОДКБ. Так, автор хотів би зазначити таких дослідників як Ю.Морозов, Ф.Бейлс, В.Барановский, П.Дунай, Д.Тренін, А. Каукенов, З.Чотаєв, Н.Гегелашвілі, І. Комісіна, А. Куртов, Е.Лозанський. Хуашен Чжао, Гао Шуцинь тощо.

Основним інтересом військово-політичного співробітництва Росії в ЦА є намагання консолідації системи безпеки під власним керівництвом через ОДКБ та ШОС.

Російський дослідник Ю.Морозов вважає, що інтересам Росії на середньострокову перспективу відповідає розбудова дихотомічної системи регіональної безпеки [1]. Її основними опорами могли б стати, з одного боку, ОДКБ, в якій беруть участь всі країни ШОС за винятком Китаю і яка спрямована на спільну оборону країн-учасниць (перший радіус безпеки), а з іншого — ШОС, стратегічне партнерство в якій спрямовано на нейтралізацію загроз в більш широкому районі у взаємодії із Індією, Пакистаном, Афганістаном та Іраном (другий радіус безпеки) й базується на розвитку діалогу із США та НАТО з питань, що складають спільний інтерес (третій радіус безпеки).

* аспірантка кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Науковий керівник: д.політ.н., проф. Копійка В.В.

Першою опорою у військово-політичній сфері забезпечення національних інтересів Росії в регіоні виступає ОДКБ. Визначеним етапом у становленні військово-політичного співробітництва було підписання Вірменією, Казахстаном, Киргизстаном, Росією, Таджикистаном та Узбекистаном у Ташкенті 15 травня 1992 р. Договору про колективну безпеку. Згодом приєдналися Азербайджан, Білорусь та Грузія. Ключовими статтями Договору є стаття 2, що передбачає зобов'язання безвідкладно приводити в дію механізм спільних консультацій на випадок виникнення загрози безпеці, територіальній цілісності й суверенітету одного або декількох учасників, або загрози міжнародному миру та безпеці, а також стаття 4, що передбачає «...якщо одна з держав-учасниць зазнає агресії з боку будь-якої держави або групи держав, то це розглядатиметься як агресія проти всіх держав-учасниць» і « всі решта держав-учасниць надають їй необхідну допомогу, включаючи військову». Про такі дії щодо права на колективну оборону у відповідності до статті 51 Статуту ООН держави-учасниці повідомляють РБ ООН. Відповідно до статті 6 ДКБ «рішення про використання збройних сил з метою відбиття агресії у відповідності до статті 4 Договору приймається Головами держав-учасниць», їхнє використання за межами держав-учасниць може здійснюватися виключно в інтересах міжнародної безпеки і у відповідності до Статуту ООН й законодавством держав-учасниць даного Договору» [2]. ДКБ робить акцент на політичних, не військових, методах укріплення безпеки й стабільності, при збереженні потенціалу стримування, але такого, що носить не глобальний, а регіональний характер.

У 1999 р. Грузія й Азербайджан не приєдналася до подовженого варіанту Договору, а у 2000 р. Узбекистан вийшов зі складу. Очевидно, що в діяльності СНД в сфері військово-політичної інтеграції намітився розрив між завищеними очікуваннями від інтеграції в цій сфері та практикою відносин між країнами Співдружності, що демонстрували все більше відцентровий характер. В цьому зв'язку складає інтерес мотивація Міністром оборони Азербайджану А. Абівим виходу цієї країни з ДКБ: «Визначені сподівання Азербайджану були пов'язані із Договором про колективну безпеку. Однак, на великий жаль, даний Договір, що декларував систему колективної безпеки, виявився нездатним зняти внутрішні протиріччя між його учасниками, не говорячи вже про зовнішні глобальні загрози, й призвів до розчарування в ньому низки держав...» [3]. Тобто, Азербайджан, Грузія та Узбекистан не вважали механізм Договору достатньою гарантією безпеки, і головним аргументом був слабкий стан Росії у якості опори Договору. Свою роль відіграв і фактор проникнення зовнішніх гравців на пострадянський простір.

Переважаюча більшість експертів переконані, що ДКБ був лише політичною декларацією, не було налагоджено військово-технічного, військово-економічного співробітництва в рамках Договору. Головною перешкодою на шляху повномасштабної реалізації основних положень договору стали дефіцит політичної волі учасників, а також в ньому не були зафіксовані такі важливі аспекти, як розподіл ризику та відповідальності за оборону територій країн-учасниць, не прописані механізми взаємодії їхніх збройних сил, оперативне планування, способи створення багатонаціональних формувань тощо.

Малоефективними виявилися механізми військової взаємодії СНД, особливо миротворчі, в результаті чого на саміті Співдружності в Казані було вирішено зосередитися на створенні у квітні 2002 р. на саміті в Душанбе ОДКБ. В рамках СНД функціонує створений у 2000 р. Антитерористичний центр СНД, який теоретично має 1500 осіб, а з 2002 р. Центр проводить щорічні навчання.

Наразі практично всі країни регіону в сфері захисту своїх національних інтересів та забезпечення безпеки тісно пов'язані із Росією у військовій галузі двосторонніми та багатосторонніми договорами й угодами. Цей фактор став основною причиною розвитку та поглиблення співробітництва країн ЦА та Росії в рамках ОДКБ, на додачу до інтересів

самої Росії переведення військово-політичного співробітництва в регіоні на новий рівень. Так, в статті 4 Статуту ОДКБ передбачено, що «у випадку здійснення акту агресії проти будь-якої з держав-учасниць всі решта держави-учасниці нададуть їй необхідну допомогу, включаючи військову, а також нададуть підтримку тими засобами, що є в них у розпорядженні, в порядку здійснення права на колективну оборону у відповідності до статті 51 Статуту ООН»[4]. На теоретичному рівні в основу діяльності ОДКБ закладені такі принципи структури колективної безпеки як:

- неподільність безпеки: агресія проти однієї держави-учасника розглядається як агресія проти всіх держав-учасників;
- рівна відповідальність держав-учасниць за гарантування безпеки;
- колективність оборони на регіональному рівні;
- виключно оборонний та відкритий характер Договору й системи колективної безпеки, пріоритет політичних заходів, акцент на ролі Договору як фактору стримування загроз життєво важливим інтересам держав-учасниць);
- здійснення права на колективну оборону виключає втручання у внутрішні справи (колективні військові заходи можуть бути застосовані після законного прохання держави-учасника, що зазнала напад, і лише за рішенням вищого політичного органу — Ради колективної безпеки, з обов'язковим повідомленням РБ ООН);
- готовність до співробітництва з іншими міжнародними організаціями, яким притаманні подібні принципи та підходи до вирішення проблем в практичних сферах спільної зацікавленості.

В Організації є колективна Рада безпеки, постійно діючий Об'єднаний штаб й колективні сили швидкого розгортання (КСШР) чисельністю 4 тис. осіб. Казахстан і Киргизстан виділили для сил по два батальйони, а Таджикистан і Росія — по три.

Наявна нормативно-правова база ОДБК дає можливість формувати регіональну систему колективної безпеки в ЦА. Першою фазою цього процесу стало створення Колективних сил швидкого розгортання (КСШР), які призначені для використання зокрема в контртерористичних операціях. В результаті рішень саміту ОДКБ в Москві 13 червня 2009 р. чотири держави Організації (за винятком Білорусі та Узбекистану) вирішили сформувати на базі КСШР Колективні сили оперативного реагування (КСОР) у складі десантно-штурмових й повітрянодесантних підрозділів і частин. Закладена також основа для тимчасового перебування військових формувань держав-учасниць Організації на територіях один одного. Наприклад, на північному-заході від о.Іссик-Куль розташований анти-терористичний авіамобільний центр у складі російських винищувачів, штурмовиків та військово-транспортної авіації, що дозволяє в екстрених ситуаціях оперативно реагувати на можливе виникнення кризових явищ [1].

Разом з тим, автор хотів би звернути увагу на місце даних механізмів для військової політики Росії в регіонах ЦА та на Кавказі. Так, переважна більшість дослідників розглядають ОДКБ як форму утвердження системоутворюючого статусу Росії на пострадянському просторі, тобто статусу держави, що домінує в політичних процесах в рамках СНД [5]. Звертаємо увагу на формулювання Статуту ОДКБ «у випадку здійснення акту агресії проти будь-якої держави-учасниці». Очевидно, що в даному регіоні викликає питання джерело імовірного акту агресії. Учасники ОДКБ, створюючи КСОР, визначили у якості завдань відбиття зовнішньої агресії, проведення спецоперацій по боротьбі із міжнародним тероризмом, транснаціональною організованою злочинністю, наркотрафіком, ліквідацією наслідків надзвичайних лих. Для країн ЦА і Кавказу, як вже відмічалось, важливим є уникнення кардинальних змін влади зсередини, а механізми ОДКБ-КСОР допомоги у внутрішньополітичних конфліктах не передбачають. Російський президент заявив, що нарешті у ОДКБ з'явилися сили, що співмірні із натівськими за своїми бойовими якостями [6; 7].

Хоча із вищезазначеного навряд чи можна зробити прямий висновок про те, що саме НАТО розглядається російською стороною як загроза її національній безпеці, яку спільними зусиллями КСОР необхідно нейтралізувати. Більше того, якщо розширення НАТО своєї активності на пострадянському просторі розглядається Росією у якості небезпеки, то її партнери по ОДКБ налагоджують співробітництво із НАТО з широкого спектру питань, і цей їхній напрямок розглядається як такий, що відповідає національним інтересам. Відповідно, протистояти НАТО ОДКБ не збирається. Більш реалістично виглядає загострення відносин, аж до військових дій, між самим учасницями Організації, враховуючи перманентні конфлікти між членами щодо територіальних, водних, транспортних, енергетичних ресурсів. Таким чином, єдиного розуміння спільного зовнішнього ворога у держав-членів Організації і КСОР ми також не спостерігаємо. Не менше питань щодо відображення терористичних загроз силами Організації, адже не існує гарантій, що ті або інші терористичні загрози в одних країнах ОДКБ не будуть стимулюватися іншими країнами, що входять до складу цієї ж Організації.

Наскрізним положенням Статуту ОДКБ є пріоритетність військово-політичних відносин між державами-членами Договору у їхніх відносинах з третіми країнами. Держави-члени Організації мають зобов'язання щодо інформування партнерів по Договору про цілі й характер своїх військово-політичних контактів з третіми сторонами й міжнародними організаціями з питань міжнародної та регіональної безпеки, узгоджувати важливі військово-політичні кроки, в тому числі щодо розміщення іноземних військових контингентів на своїй території, розвитку систем ППО та інших оборонних структур.[4] У такій формі Російська Федерація отримує можливість формування підконтрольного оборонного простору, з одного боку, а з іншого — налагодження співробітництва із іншими організаціями в сфері безпеки за участі держав пострадянського простору набуває особливо важливого значення для військово-політичного співробітництва Росії.

Таким чином, ОДКБ виступає переважно політичним інструментом посилення Росією своїх статусних позицій. Щодо такого потенціалу Росії в науковій літературі також не спостерігається єдності. Так, Тренін Д. переконаний, що військові можливості Росії є обмеженими, щоб взяти відповідальність за безпеку всього регіону [8], а от Гегелашвілі Н. переконана у виключному потенціалі Росії як гаранта безпеки в Центрально-азійському регіоні [9]. Можна припустити, що на зразок тези про високу ефективність участі конфліктуючих сторін у військово-політичних блоках з метою мінімізації конфронтації між сторонами (участь Греції та Туреччини у НАТО тощо), механізми спільних політичних консультацій складуть платформу для врегулювання. Такий підхід є відображенням прагнення інтегруватися не проти будь-якого ворога, а заради здійснення внеску у власну безпеку, у безпеку регіону. В будь-якому випадку Росія визначає ОДКБ у якості військово-політичного блоку, спрямованого на миротворчу діяльність та сприяння військово-технічному співробітництву держав-учасниць.[10] До сильних сторін російського співробітництва відносять відсутність мовного бар'єру, постачання техніки та озброєнь для країн-учасниць ОДКБ за російськими цінами, високий рівень російських інструкторів з підготовки й веденню бойових дій в гірських умовах.

Другою опорою забезпечення національної безпеки РФ у регіоні виступає ШОС. Специфіка центрально-азійського виміру ШОС полягає в тому, що чотири держави ЦА у відносинах із Росією та Китаєм одночасно виступають як суб'єкти політики у сфері економіки і безпеки, так і об'єктами російсько-китайських ініціатив. Подібний суб'єктно-об'єктний характер відносин обумовлений, з одного боку, незалежним статусом держав ЦА, що мають право на власну зовнішню політику, з іншого — відмінністю економічного й політичного потенціалу цих держав у порівнянні з Росією й Китаєм.

Тема безпеки країн ШОС набуває більшої актуальності. ШОС не має цілей створення військового союзу, але разом з тим, в Декларації про її створення підкреслюється, що Організація «надає пріоритетного значення регіональній безпеці й доклататиме необхідних зусиль для її забезпечення»[11]. Принципове значення має положення Декларації п'ятиріччя ШОС про те, що «визначення конкретних форм і механізмів регіональної безпеки — прерогатива й відповідальність розташованих в даному регіоні держав»[11]. Додамо, що членами Організації була підписана важлива Угода про проведення військових навчань, а також створена правова база для їх підготовки в подальшому на регулярній основі [12]. У 2005-2007 рр. були проведені спільні навчання в рамках ШОС «Мирна місія – 2005» та «Мирна місія – 2007», метою яких було відпрацювання відповіді на терористичні атаки. Природним ядром співробітництва ШОС з питань оборони й безпеки є російсько-китайські військові та військово-технічні зв'язки.

Відповідно до ст.2 Статуту, ШОС є універсальною організацією забезпечення регіональної безпеки, в тому числі й військовими засобами. Її завданням є «розвиток багатопрофільного співробітництва з метою укріплення миру, безпеки та стабільності в регіоні», а також «заохочення ефективного регіонального співробітництва в політичній, торговельно-економічній, оборонній... й інших галузях»[13]. Це положення створює правову основу, а загострення військово-політичної ситуації — можливість для створення в рамках ШОС механізму співробітництва по всьому спектру проблем військової безпеки. Автор погоджується і з твердженням казахського дослідника А. Каукенова, що методологічно ШОС будується на концепції коопераційної безпеки (*cooperative security*), а дана модель «характеризується урахуванням різноманітних вимірів міжнародної безпеки, інтересів недержавних акторів міжнародних відносин... не виключає використання військової сили, припускає поряд із співробітництвом на основі взаємодоповнюючих один одного інтересів суперництво за ресурси та вплив»[14].

Таким чином, традиційним для ШОС є вектор співробітництва в сфері безпеки, що включає протидію тероризму, екстремізму та сепаратизму. На сучасному етапі в рамках даного напрямку на перше місце вийшла боротьба з тероризмом, в цьому зв'язку відбувається процес розширення повноважень Регіональної антитерористичної структури (РАТС), розширюється правова база співробітництва оборонних відомств, включаючи й згадані вище військово-контртерористичні вчення [15]. Другим актуальним напрямком співробітництва в рамках ШОС в сфері безпеки є боротьба із виробництвом, транзитом й поширенням наркотичних засобів, що виступають джерелом фінансування терористичної діяльності. Крім того, необхідність посилення співпраці держав-членів ШОС в сфері безпеки також обумовлюється інтенсифікацією торговельно-економічного співробітництва. В меншій мірі піднімається питання протидії сепаратистським тенденціям, що пов'язано із визнанням Росією незалежності Південної Осетії та Абхазії.

В рамках предмету даного дослідження важливим є аналіз потенціалу реалізації інтересів Російської Федерації у військово-політичній сфері через механізми ШОС/ОДКБ. Відзначимо декілька важливих аспектів щодо значення ШОС для військової політики Росії: по-перше, з 2001 р. в рамках ШОС відбувається зближення Росії із Китаєм в економічній сфері та на стратегічному рівні (підтримка членами ШОС на саміті в Астані у 2005 р. позицій щодо американської військової присутності в ЦА, а положення цієї позиції були затвердженні напередодні на двосторонньому рівні під час китайсько-російському саміту [16; 17]); по-друге, співпрацюючи з США під час антиталібської компанії у 2001-2002 роках, Росія використала ШОС для вирівнювання відносин із Китаєм та центрально-азійськими країнами; по-третє, за словами казахського аналітика З.Чотаєва, «структура дозволяє Москві контролювати й обмежувати діяльність Пекіну в ЦА... Організація важлива для залучення Китаю до регіональної безпеки та для контролю й спря-

мування зовнішніх політик центрально-азійських держав», при цьому, Росії навряд чи вдається посилювати свій вплив через механізми ШОС [18].

Все ширше в російських наукових та експертних колах обговорюється питання про важливість створення розширеної системи безпеки навколо Росії з тим, щоб союзницькі відносини в ОДКБ з країнами СНД на Півдні, військове співробітництво з Китаєм в рамках ШОС створили можливості по мінімізації невинуватених витрат на утримання потужних угруповань військ на всіх стратегічних напрямках.[19] Результати аналізу робіт американських, російських та китайських дослідників, дають автору можливість стверджувати, що по-перше, співробітництво Росії та Китаю, рівно як і співпраця з іншими центрально-азійськими державами, виступає необхідною умовою досягнення цілей безпеки Росії в її південній стратегії; по-друге, постійне суперництво Росії та США може набути форм розумного співробітництва в даному регіоні, що безсумнівно сприятиме стабілізації обстановки в навколоросійському просторі.

Росія і Китай визначаються як конкуренти в регіоні на довготривалу перспективу, побоювання з приводу американської військової присутності в ЦА викликають занепокоєння як в Росії, так і в Китаї в короткотерміновій перспективі [20]. Китай і Росія артикулюють дві спільні галузі стурбованості в ЦА: по-перше, обидві держави розглядають регіон як потенційне поле для реалізації ідеї створення багатополосного світового порядку, що базується на «демократичному» баченні міжнародних справ, в якому численні держави наділені впливом і врівноважують американський вплив. У спільній заяві від 23 травня 2008 р. Росія і Китай стверджують, що «міжнародна безпека є всебічною й не може поділятися, безпека окремих держав не може бути гарантована за рахунок якихось інших держав, включаючи розширення військових і політичних союзників».[21] Російські й китайські лідери регулярно закликають до співробітництва й координації в ШОС між двома країнами в контексті їх більш широкої мети по просуванню багатосторонньої дипломатії. По-друге, Росія і Китай розподіляють стурбованість щодо безпеки режимів і визначають пріоритетом стабільність перед демократичними змінами. Відповідно, вони підтримують невтручання у внутрішні справи держав ШОС й проголошують право суверенних держав обирати їх власну модель розвитку, вільного від зовнішнього тиску.

Тим не менш, Росія і Китай виступають конкурентами в контексті економічного впливу в Центральній Азії й мають відмінні пріоритети щодо розвитку ШОС. Так, зокрема Росія з підозрою ставиться до зацікавленості Китаю розвивати багатостороннє економічне співробітництво в ЦА й стурбована планами Китаю створити зону вільної торгівлі до 2023 р., віддаючи перевагу співробітництву в сфері безпеки в рамках ШОС. Економічне ж співробітництво Росії більш вигідніше вбачається розвивати в двосторонньому форматі або через ЄврАзЕС, яка є засобом відновлення російського економічного впливу на пострадянському просторі. Навіть російська зовнішньополітична концепція 2008 р. чітко визначає пріоритет розвитку установ СНД, таких як ОДКБ, яка визначається як «ключовий інструмент для підтримки стабільності й гарантування безпеки в СНД», й ЄврАзЕС, яку називають «основним елементом економічної інтеграції»[22]. На відміну від них, головною метою ШОС визначається координація багатосторонніх ініціатив СНД і азійських організацій.

На відміну від Росії, Китай вбачає економічне співробітництво й взаємодію в сфері безпеки в ШОС як взаємопов'язані процеси й ставить пріоритетом економічний вимір. Деякі китайські аналітики розглядають спроби Росії відродити вплив в ЦА як перешкоду поглибленню економічної співпраці.[23] Російський дослідник О.Лукін переконаний, що Росія побоюється переваги Китаю в межах ШОС і вбачає за необхідне розширення складу Організації за рахунок середньо-азійських держав (тієї ж Індії, скажімо, не Іран)[24] Саме в такому ракурсі численні російські дослідники визначають ШОС як «китайську органі-

зацію», в якій Росія відіграє роль меншого партнера [25]. В той же час, саме в рамках ШОС для Росії відкривається перспектива військового співробітництва із Китаєм, виходячи із усвідомлення неможливості військового союзу Росії та Китаю.

Отже, для російської політики в сфері гарантування військово-політичної безпеки на зріла необхідність налагодження ефективної співпраці між ОДКБ, ШОС та СНД в світлі необхідності чіткого розподілу функцій кожної з організацій в сфері безпеки. На необхідність уникнення паралелізму вказують експерти Інституту Далекого Сходу РАН, а також Морозов Ю., Сафранчук І. тощо. Можна очікувати вироблення на експертному рівні питання інтенсифікації взаємодії між антитерористичними структурами ШОС, ОДКБ та Антитерористичного центру СНД з метою розширення обміну оперативною й аналітичною інформацією й налагодження практики взаємних запрошень для участі в певних заходах. При цьому протидія західній експансії не повинна розглядатися в якості основної мети об'єднання зусиль ШОС та ОДКБ.

Росія виступає ініціатором налагодження контактів між ОДКБ та ШОС, що здійснюється з 2003 р., коли генеральний секретар ОДКБ М.Бордюжа та генеральний секретар ШОС Цхан Дегуанг обговорили можливості об'єднання зусиль інституцій в сфері безпеки ЦА, а у серпні 2004 р. спостерігачі ШОС були присутні на військових навчаннях «Рубеж-2004». Однак контакти між ОДКБ та ШОС залишаються обмеженими, що здається відповідає інтересам Росії. До такого висновку приходять й аналітики Російського інституту стратегічних досліджень: «...Росія розглядає ШОС на рівні з ОДКБ в сфері боротьби із тероризмом, у якості одного з механізмів гарантування безпечного розвитку всього регіону ЦА»[27]. Водночас, Росія вбачає ці дві інституції у якості двох різних шляхів забезпечення розвитку взаємин в сфері безпеки як країнами ЦА та Китаєм одночасно.

В той час, коли ОДКБ являє собою традиційну структуру колективної оборони, ШОС не демонструє проектів щодо поглиблення військового співробітництва ширше, ніж в рамках РАТС й обмежені спільні антитерористичні навчання. Для Росії більш важливим є той факт, що ОДКБ є блоком, в якому вона відіграє центральну роль в сфері колективної оборони та прийняття колективних рішень. В ШОС же Росія має рахуватися з певним домінуванням Китаю, або поділяти ведучі позиції з цією країною. І нарешті, фактор, на який звертає увагу М.Троїцький, Росія стримано ставиться до можливості входження Білорусі, східноєвропейської держави-члена ОДКБ, в склад ШОС. Оскільки в такій розстановці сил Росія не має жодних гарантій від формування вісі Білорусь – Китай в межах ШОС, яка б протиставлялася російській політиці й ставила під сумнів союзницькі відносини Росії та Білорусі [5].

Наразі проблема збереження стабільності й безпеки в регіоні ЦА, а отже і Росії, безпосередньо пов'язана із розвитком ситуації в Афганістані й в Пакистані. В цьому контексті ШОС і ОДКБ посилюють пошук шляхів співробітництва. В серпні 2007 р. на саміті ШОС в Бішкеку президент Киргизстану К.Бакієв висловився за укріплення позицій ШОС й за розширення співробітництва Організації з іншими регіональними інститутами, такими як ОДКБ. При цьому він додав про необхідність налагодження контактів і з такими європейськими структурами як ЄС та ОБСЄ, які проявляють інтерес до діяльності ШОС [28].

В жовтні 2007 р. в Душанбе було підписано Меморандум про взаєморозуміння між Секретаріатом ОДКБ й Секретаріатом ШОС. Аналіз змісту документу дозволяє передбачати, що країни-учасниці двох організацій мають намір поступово рухатись до співпраці з широкого кола питань в сфері оборони та безпеки. Це підтверджує і той факт, що з 2008 р. ШОС почала практичну роботу по об'єднанню свого потенціалу з ОДКБ з метою забезпечення політичної й військової стабільності в регіонах, а також підвищення їх спільної відповідальності в цій сфері.[19] Як вбачається, такими напрямками можуть бути:

формування миротворчого потенціалу; розвиток співпраці в сфері протидії незаконній міграції, нелегальній торгівлі зброєю; колективне реагування на надзвичайні ситуації; підвищення інформаційної безпеки.

Ще одним напрямком для докладання колективних зусиль ОДКБ й ШОС може виступати налагодження взаємодії в сфері безпеки з ЄС та НАТО. Головним напрямком діяльності ШОС та ОДКБ в Меморандумі визначено «реалізацію спільних заходів щодо протидії спільним загрозам та викликам»[29]. Такі ж цілі наразі визначають для себе і ЄС і НАТО, а також ООН. Важливо зазначити, що форми й методи досягнення цілей у різних міжнародних структур різняться, і вони часто трактують їх з різних позицій. Але усвідомлення необхідності співпраці з обох боків поступово проявляється все чіткіше. Більше того, наразі саме тенденція до пошуку механізмів взаємодії з НАТО та ЄС щодо афганської проблематики в більшій мірі підштовхують ОДКБ та ШОС до налагодження співпраці.

Наразі Росія готова співпрацювати із США у забезпеченні безпеки в Афганістані у боротьбі з афганським наркотрафіком. Президент Росії Д.Медведєв за результатами візиту в Ташкент в січні 2009 р. Заявив, що «співробітництво Росії із США має бути рівноцінним й повномасштабним, Москва хотіла б відігравати в ньому більш масштабну роль»[30]. Висловивши готовність брати участь в транзиті невійськових вантажів для міжнародних миротворців в Афганістан, Росія у такий спосіб продемонструвала, що вона не підриває воєнних зусиль США і НАТО в Афганістані. На думку автора, для Росії це є кроком в напрямку посилення своїх позицій в регіоні й в світі, а в стабілізації в Афганістані зацікавлені як США, так і Росія.

З іншого боку, під час офіційного візиту президента США Б.Обами (6-8 липня 2009 р.) обидві сторони вже заявили про намір «активно задіяти транзитний маршрут через територію РФ для доставки майна й обладнання для потреб міжнародних сил» [31]. В цьому контексті 6 липня 2009 р. міністр іноземних справ С.Лавров та заступник держсекретаря У.Бернс підписали угоду між США та РФ «Про транзит озброєнь, військової техніки, військового майна й персоналу через територію Російської Федерації у зв'язку з участю збройних сил США в посиленні щодо гарантування безпеки, стабілізації й відновлення ІРА». Відповідно до Угоди, щорічно через територію РФ проходить близько десяти американських військово-транспортних літаків, а відкриття так званого «північного маршруту» дозволяє скоротити Вашингтону більше 100 млн. дол. щороку на транспортні витрати.

Дана тенденція до більш тісної взаємодії між НАТО з одного боку, та ШОС/ОДКБ, з іншого, стала можливою через відсутність прогресу в справі нормалізації обстановки в Афганістані, зростання активності ісламістів в Пакистані, складності в постачаннях для угруповань сил США і НАТО, що зростають, які поглиблюються закриттям військових баз США в регіоні ЦА. Очевидно, що якщо попередня стратегія США була спрямована на обмеження впливу Росії в регіоні ЦА та Середнього Сходу, то тепер, в світлі «перезавантаження» російсько-американських відносин, спроби США продовжити реалізацію такої стратегії може викликати лише ускладнення реакції російської сторони, що не сприятиме транзиту вантажів для військ в Афганістані.

Існує низка напрямків, що сприяли б розширенню співпраці ОДКБ/ШОС та НАТО в сфері забезпечення безпеки в регіоні, наприклад, інтенсифікація діалогу між ними й укріплення заходів довіри з приводу стабілізації ситуації в Афганістані через механізми взаємодії контактної групи ШОС — Афганістан (створена 4 листопада 2005 р.), а також через інтенсифікацію дискусій на форумах країн ОДКБ/ШОС і НАТО в рамках РПАП, а також через механізми Ради Росія – НАТО.

Найбільш поширеними сферами взаємного інтересу ОДКБ/ШОС — НАТО визначають: закриття каналів поширення тероризму, екстремізму й наркотиків з Афганістану на

території суміжних країн через перекриття кордонів, в тому числі новітніми технічними засобами [32]; в контексті взаємного співробітництва Москва і Вашингтон вирішили також розробити двосторонню ініціативу щодо «значного нарощування фінансової розвідки й правоохоронного інструментарію для припинення незаконних фінансових потоків, пов'язаних із здійсненням, в тому числі Талібаном, наркотрафіком, а також організованою злочинністю в Афганістані (що зріс в 4 рази після 2001 р.)»[9]; країни ШОС пропонують створити систему антитерористичних, антинаркотичних і фінансових поясів безпеки при координуючій ролі ООН, з ідеєю створення яких виступив на саміті ШОС в Киргизстані 16 серпня 2007 р. экс-президент Росії В.Путін.[5]

Важливою обставиною для ефективної співпраці ОДКБ/ШОС та НАТО є визнання західними акторами ОДКБ та ШОС у якості регіональних організацій, з якими варто налагоджувати конструктивний діалог, на що вказують дослідники проблем безпеки та вирішення конфліктів Клінгендейл-інституту, доктор Марсель де Хаас зокрема, який вважає, що «оскільки ОДКБ, ШОС і НАТО мають спільний інтерес до підвищення безпеки й стабільності в Афганістані, було б логічно об'єднати зусилля».[19]

Сутність російської позиції полягає в тому, що в Афганістані необхідна не лише військова перемога, але і вирішення складного комплексу соціальних та економічних проблем. Так, створення комплексної системи поясів безпеки матиме наслідком блокування можливостей продажу наркотиків в Європу через країни ЦА та Росії, що в свою чергу сприятиме послабленню терористичної активності на території Афганістану, оскільки зброю для цих цілей закупають на кошти, отримані від продажу наркотиків.

Зауважимо, що в основі налагодження співробітництва ОДКБ/ШОС і НАТО лежить відмінність підходів організацій до вирішення афганської проблеми. Так, останнім часом в рамках ШОС все більше уваги приділяється питанням економічного співробітництва з Афганістаном. При цьому підкреслюється, що ШОС буде вкладати інвестиції, а не надавати економічну допомогу. Недоцільність економічної допомоги була доведена на прикладі фінансових вкладень західних країн, за результатами яких 15-20% виділених коштів доходять до кінцевого отримувача. Країни ШОС мають намір спрямовувати інвестиції на розвиток тих галузей, що вигідні Афганістану й Організації через посилення торговельних та економічних зв'язків між Афганістаном й державами-членами ШОС. Іншої позиції щодо вирішення кризи в Афганістані дотримуються США, які наголошують на необхідності боротьби з міжнародним тероризмом воєнними способами. При цьому Вашингтон не відкидає важливість надання допомоги Афганістану, яка сприятиме відновленню економіки, але за 9 років операції суттєвих результатів покращення ситуації в країні не спостерігається, що і обумовлює розширення військової присутності.

Таким чином, ШОС наполягає на економічній співпраці з Афганістаном, а США і НАТО основний акцент роблять на військовому методі боротьби із тероризмом. Що стосується співпраці між організаціями, то ШОС заявляють про свою готовність співпрацювати з НАТО, але у ШОС є власне бачення параметрів спільних дій з НАТО. Наразі не відпрацьовані конкретні домовленості, що на думку автора, пояснюється: по-перше, на момент створення ШОС сприймалося країнами Заходу як антипод НАТО, оскільки членами Організації є Росія і Китай, здатні конкурувати інтересам США в центрально-азійському регіоні; по-друге, в рамках ШОС не визначено пріоритетного напрямку діяльності, що призводить до розпилення засобів ШОС; по-третє, для НАТО залишається питанням цілі ШОС щодо співробітництва в Афганістані (при підкресленні важливості боротьби із тероризмом, на саміті ШОС в Астані у 2005 р. перед США було поставлене питання про терміни перебування військових сил НАТО в Афганістані), тобто наявні побоювання щодо можливості витіснення сил США й НАТО. Крім того, у країн ШОС відсутня чітка позиція відносно власної військової участі на території Афганістану. Так, скажімо, представ-

ники Китаю та Росії висловлюють позицію, яка полягає в участі збройних сил країн в мирних місіях ООН (це підкреслюється і в спільній декларації про співпрацю між секретаріатом ООН та ОДКБ від 18 березня 2010 р. [33]). Росія також не готова брати участь у військових контингентах міжнародних сил. Казахстан же готовий взяти участь в роботі підрозділів у військових шпиталях й штабі МССБ в Кабулі. Отже, в ШОС і ОДКБ відсутня спільна позиція щодо питання військової присутності в Афганістані. Ще одна важлива відмінність в принципах роботи НАТО і ШОС/ОДКБ: НАТО орієнтовані переважно на зовнішні ризики безпеки, а зусилля ШОС в основному сконцентровані на території її членів. В збереженні такої орієнтації наразі особливо зацікавлений Китай. Водночас, всі країни ШОС і ОДКБ співпрацюють із НАТО на двосторонній основі, включаючи Російську Федерацію. У зв'язку з вищезазначеними факторами, НАТО робить акцент на розвиток відносин не з ШОС, а окремими державами-членами ШОС і ОДКБ. Наступним кроком розвитку співпраці із НАТО стала нова стратегія США, оголошена 27 березня 2009 р., в якій Б.Обама пропонує створити контактну групу по Афганістану в складі США, НАТО, Росії, Китаю, Індії і Ірану.

Висновки: ОДКБ виступає переважно політичним інструментом посилення Росією своїх статусних позицій. Росія визначає ОДКБ у якості військово-політичного блоку, спрямованого на миротворчу діяльність та сприяння військово-технічному співробітництву держав-учасниць.

ШОС виступає платформою для зближення позицій Росії із Китаєм: в рамках ШОС для Росії відкривається перспектива військового співробітництва із Китаєм, виходячи із усвідомлення неможливості військового союзу Росії та Китаю; одночасно, Росія і Китай є конкурентами в ЦА щодо економічного впливу.

Співробітництво ОДКБ та ШОС в сфері безпеки носить обмежений характер, що відповідає інтересам Росії: ОДКБ є переважно військово-політичним блоком, в якому Росія виступає лідером, і є структурою колективної оборони проти зовнішньої загрози невизначеної природи; ШОС переважно спрямована на коопераційну модель безпеки й має на меті внутрішню всебічну безпеку.

Спостерігається тенденція до налагодження співпраці НАТО/ЄС й ОДКБ/ШОС щодо афганської проблематики. Це обумовлено, з одного боку, нарощуванням проблем вирішення питання стабільності Афганістану суто військовими методами, а з іншого — налагодженням співпраці Росії та США щодо афганської проблеми. Дана тенденція відкриває можливості зближення позицій ОДКБ та ШОС з акцентом на необхідність вирішення комплексу проблем економічного та соціального характеру. В стабілізації в Афганістані зацікавлена як РФ, так і США.

На сучасному етапі для Росії співпраця з афганської проблематики, яка вбачається стратегічною в контексті реалізації «південної стратегії» РФ, більш продуктивною є у форматі двосторонніх взаємин як із США, так і з партнерами в ЦА. Наразі в силу політичної й економічної ситуації в світі, що склалася, потенціал суперництва значно скорочується й в цілому є збитковим. На зміну йому має прийти «дозоване» співробітництво. В таких умовах Росія демонструє готовність розвивати повномасштабне співробітництво із Сполученими Штатами у забезпеченні безпеки в Афганістані й Ірані, йти на інші компроміси з Вашингтоном за умови визнання за нею ведучої ролі на пострадянському просторі з боку США.

Література

1. Морозов Ю. Влияние политики ведущих государств мира на трансформацию военно-политических отношений в Центральной Азии // Америка и Россия в XXI веке. — <http://www.rusus.ru/print.phd?id=144>

2. Документы по вопросам формирования системы коллективной безопасности государств-участников Договора о коллективной безопасности. Выпуск №2. — М.: Арбат-Информ, 2000. — С.6-7
3. Цит. по Николаенко В.Д. Организация Договора о коллективной безопасности: стоки, становление, перспективы. — М.: Научная книга, 2004. — С.41-42
4. Устав Организации Договора Коллективной Безопасности от 7 октября 2002 г. // <http://www.dkb.gov.ru/start/index.htm>
5. Bailes F., Baranovsky V., Dunay P. Regional Security Cooperation in the Former Soviet area / SIPRI Yearbook 2007: Armaments, Disarmaments and International Security. — Oxford University Press: Oxford, 2007. — P.174-178
6. Узбекистан и Белоруссия не подписали соглашение о КСОР // <http://www.rian.ru/politics/20090614/174335237.html>
7. Медведев назвал учения КСОР «этапным событием» в развитии ОДКБ // <http://ru.trend.az/regions/casia/kazakhstan/1560702.html>
8. Тренин Д. Россия и Центральная Азия: интересы, политика, перспективы / Румер Е., Тренин Д., Хуашен Чжао. Центральная Азия: взгляд из Вашингтона, Москвы и Пекина. — М.: Новое издательство, 2008. — С.121
9. Гегелашвили Н. Процесс глобализации Центральной Азии и интересы России // Россия и Америка в XXI веке. — <http://www.rusus.ru/print.php?id=159>
10. Обзор внешней политики Российской Федерации / Министерство иностранных дел РФ. — 27 марта 2007. — http://www.ln.mid.ru/brp_4.nsf/106e7bfcd73035f043256999005bcbbbb/3647da97748a106bc32572ab002ac4dd?OpenDocument
11. Декларация пятилетия ШОС от 15.6.2006 // <http://www.sectsco.org/RU/show.asp?id=111>
12. Ташкентская декларация глав государств-членов ШОС от 17.06.2004 // <http://www.sectsco.org/RU/show.asp?id=96>
13. Хартия ШОС от 6.07.2002 // <http://www.sectsco.org/RU/show.asp?id=86>
14. Каукенов А.С. ШОС: внутренние противоречия и реальный потенциал сотрудничества // <http://www.easttime.ru> (13.01.2009)
15. Султанов Б. Россия и ШОС: взгляд из Казахстана // Аналитический центр для верных решений. — 2006. — 14 февраля. — <http://www.analitika.org/article.php?story=20006022223465335>
16. Декларация глав государств ШОС, Астана, 5 июля 2005 / <http://www.sectsco.org/html/00500.html>
17. Китайско-российское совместное заявление относительно международного порядка в 21 веке, Москва, 1 июля 2005 / <http://www.politicalaffairs.net/article/view/1455/1/108>
18. Чотаев З. Многосторонние структуры и правовые основы российской политики безопасности в Центральной Азии // Центральная Азия и Кавказ. — 2006. — №40. — С.145
19. Взаимодействие России с Китаем и другими партнёрами по Шанхайской организации сотрудничества / отв.ред. А.Болятко. — М.: Учреждение Российской академии наук Институт Дальнего Востока, 2008. — С.158
20. Лозанский Э. Россия между Америкой и Китаем. — М.: Международные отношения, 2007. — С.90-100
21. Канн М. Геополитика Центрально-азиатского региона и курс Пекина // Информационно-аналитическое агентство МиК. — <http://www.iamik.ru/?op=full&what=content&ident=502896>
22. Концепция внешней политики Российской Федерации // Международная жизнь. — 2008. — №8-9 // <http://www.ln.mid.ru/mg.nsf/ab07679503c75b73c325747f004d0dc2/5698e8f>

23. Гао Шучинь. Российско-китайские отношения в условиях глобализации. — М., 2005. — С.85
24. Хуашен Чжао. Центральная Азия в китайской дипломатии / Румер Е., Тренин Д., Хуашен Чжао. Центральная Азия: взгляд из Вашингтона, Москвы и Пекина. — М.: Новое издательство, 2008. — С.184-186
25. Лукин А. Шанхайская организация сотрудничества. Что дальше? // Россия в глобальной политике. — 2007. — №3. — С. 78-93
26. Мураталиева Н. Стратегическое партнёрство России и Китая: надолго ли? // Информационно-аналитическое агентство МИК. — <http://www.iamik.ru/?op=full&what=content&ident=501842>
27. Комиссина И., Куртов А. Шанхайская организация сотрудничества / под.ред. Кокарев К. Россия в Азии: проблемы взаимодействия — Российский институт стратегических исследований: М., 2006. — С.258-262
28. Лавров В. ШОС: право и безопасность XXI века // Международная жизнь. — 2008. — №1-2. — С.46-54
29. Меморандум о взаимопонимании между Секретариатом Организации Договора о коллективной безопасности и Шанхайской организацией сотрудничества // <http://www.sectsco.org/RU/show.asp?id=112>
30. Дмитрий Медведев прибывает с официальным визитом в Узбекистан // <http://www.vesti.ru/doc.html?id=244610>
31. Маннтойфель И. Визит Обамы в Москву - сближение, но не «перезагрузка» // <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,4465128,00.html>
32. Морозов Ю. Перспективы сотрудничества России и Соединённых Штатов в рамках международной кооперации по нейтрализации вызовов и угроз в Центральной Азии // Россия и Америка в XXI веке. — 2009. — №3. — www.rusus.ru/print.php?id=164
33. Совместная декларация о сотрудничестве секретариатов ООН и ОДКБ // <http://www.dkb.gov.ru/start/index.htm>